

Willem van Leusden

Onvergetelijk is voor mij die eerste ontmoeting met Willem van Leusden, welke ontmoeting — achteraf gezien — ongemerkt het begin van een jarenlange vriendschap was.

Willem van Leusden werd op 25 september 1886 in Utrecht geboren. Hij bezocht er de lagere school en enige jaren de HBS. Zijn opleiding voor de beeldende kunsten kreeg hij op de Haagse academie (MO-akte tekenen) en aan de Rijksacademie te Amsterdam. Daar genoot hij het privilege de befaamde ets-graveur professor Pieter Dupont als zijn leermeester te mogen hebben. Niet lang nadat Van Leusden de Rijksacademie had verlaten, kwam Pieter Dupont te overlijden. Willem van Leusden had juist op tijd de Rijksacademie bezocht, want Pieter Dupont heeft veel van zijn kennis op zijn begaafde student kunnen overdragen.

Rond 1910 vestigde Van Leusden zich in Maarssen. Eerst was hij een poosje op kamers in 'Overvecht', de woning schuin tegenover de voormalige Dr Van Lingeburg. Niet lang daarna betrok hij zijn statige huis 'Mariënhof'. Willem van Leusden is er tot aan zijn dood in 1974 blijven wonen.

Hij trouwde met een zeer muzikale vrouw, Ine Haze, pianolerares bij Catharina van Renes. Uit het huwelijk werden twee dochters geboren.

Muziek heeft in het leven van Van Leusden een niet geringe rol gespeeld. Hij sloeg bijna nooit één van de Tivolicconcerten over. Bovendien was hij jarenlang zeer bevriend met Willem Pijper.

De reeds in 1913 aan Van Leusden toegekende Koninklijke subsidie stelde hem o.a. in staat naar Frankrijk te reizen. Om aldaar vóór de eerste wereldoorlog zijn fameuze etsen van de Franse kathedralen te voltooien. Hij kreeg al spoedig Europese faam. Die kathedraaletsen vertegenwoordigden een bijzonder hoofdstuk in zijn leven. Het wekt geenszins verbazing, dat de gemeenteraad van 's-Hertogenbosch hem opdracht gaf tot het maken van een grote ets van de Bossche Kathedraal. Het resultaat is een ongelooftlijk gedetailleerde ets geworden.

Reeds als kind had Van Leusden zijn hart aan de beeldende kunsten verpand. Op achttienjarige leeftijd werd hij lid van Kunstliefde te Utrecht. Hij is jarenlang het oudste lid geweest. Toen tegen het einde van de twintiger jaren het bestuur van Kunstliefde de resterende 23 leden voorstelde Kunstliefde te liquideren, trad Van Leusden o.a. tot het bestuur toe. Samen met Dr Schuylenburg, Jhr Rademacher Schorer en Ir Van Ravestijn werd Kunstliefde voor ondergang behoed. Tientallen jaren bleef Van Leusden bestuurslid. Kunstliefde huldigde hem o.a. met ere-tentoonstellingen ter gelegenheid van zijn 75e en 80e verjaardag.

Van Leusden werd door meer kunststrichtingen gefascineerd. In 1915 maakte hij het prachtige kubistische portret van zijn vrouw Ine. Daarna tot 1930 maakte hij constructivistische tekeningen. Sommige werken komen in de sfeer van Lissitzky, die hem zelfs eens bezocht.

Na 1930 werd hij gegrepen door het surrealisme dat hij tot aan zijn dood trouw is

gebleven. Van Leusden was de enige grafische aanhanger van de surrealistische doctrine.

Samen met Theo van Doesburg, Piet Mondriaan, J. P. Oud en G. Th. Rietveld vormde hij in de twintiger jaren de zgn. Stijlgroep.

Van Leusden beschouwde zijn deelname in 1925 aan de tentoonstelling 'De Stijl' in Parijs, waar hij maquettes exposeerde, als een hoogtepunt uit zijn leven.

Hij was naast een famous etser ook een ongelofelijk knap portrettist die de kunst verstond iemand buitengewoon levensecht te vereeuwigen. Ik denk bijvoorbeeld aan de prachtige portretten die hij van pastoor Rientjes en van Ds Glasz maakte.

Het is wellicht niet zo algemeen bekend, dat Van Leusden ter gelegenheid van het 40-jarig regeringsjubileum van H.M. Koningin Wilhelmina een portret van haar heeft geschilderd. Het doek bevindt zich in het Centraal Museum in Utrecht. Bescheiden mens die hij was, sprak hij daar bijna nooit over.

Toen de Utrechtse kunstnijverheidsschool nog maar drie leerlingen had overgehouden, verzocht de gemeente Utrecht Van Leusden zich voor die school in te zetten. Die moeite bleef geenszins zonder succes. Na één jaar was het aantal leerlingen gestegen tot zeventig.

Tezamen met Clasca Ozinga heeft Van Leusden een nieuwe tekenmethode voor de jeugd ontworpen. In de Nieuwe Rotterdamse Courant stond een zeer lovende recensie. Alleen enkele present-exemplaren van dit boek hebben hun doel bereikt. Vlak voor de distributie is bij de uitgeverij Brusse brand uitgebroken. De gehele oplage ging verloren. Bijzonder spijtig!

Nu Willem van Leusden 7 jaar dood is, wordt het voor het grote publiek met de dag duidelijker dat hij een van onze grootste etsers en tekenaars is geweest. Het moet hem ongetwijfeld pijn hebben gedaan dat tijdens zijn leven de wereld aan zijn werk voorbijging, terwijl hij voor zichzelf heel duidelijk wist welke waarde zijn oeuvre vertegenwoordigde.

Anderzijds zijn zijn grote gaven toch niet onopgemerkt gebleven en kreeg hij bij zijn leven de nodige erkenning. De Koninklijke Subsidie getuigt daarvan en was bij zijn begin als kunstenaar een financiële ruggesteun. Desondanks kreeg hij het in een aantal latere jaren financieel toch zwaar te verduren. Destijds kochten weinigen uit het prachtige oeuvre. De kunstenaar had een tijdlang geen andere middelen van bestaan.

Als eerste ontving hij in 1958 (met algemene stemmen) de Kerkhofprijs. Hij werd ereburger van Utrecht. In 1961 ontving hij de Prix de Rome. Bovendien werd hij begiftigd met de grafische medaille en kreeg hij het erelidmaatschap van het Grafisch Gezelschap De Luis.

In de vijftiger jaren heeft Van Leusden een diepgaande studie verricht naar de geheime etstechniek van Hercules Seghers, die volgens Van Leusden de grootste graficus aller tijden is geweest.

Niemand kende Seghers' geheim. Zelfs tegenover Rembrandt had Seghers zijn mond gehouden. Zo nam Seghers dit geheim mee in het graf.

Ruim driehonderd jaar zochten de geleerden in de wereld om dit geheim te ontdekken. Zonder resultaat. Van Leusden vond de oplossing. Hij is ongetwijfeld de grootste Seghers-kenner ter wereld geweest, ofschoon hij daar niet van wilde horen. Hij was wel heel erg blij, dat hij als Nederlander het geheim had herontdekt.

Het motief hiertoe was niet het epigoneren van een beroemd collega, maar de etskunst verrijken met nieuwe technieken door het geheim van Seghers' werkwijze te achterhalen.

Over deze waardevolle experimenten schrijft de bekende Utrechtse kunsthistoricus Prof. Dr J. G. van Gelder: 'Stap voor stap kwam hij nader tot zijn doelen. Het is een onmiskenbare verdienste van zijn werk dat hij niet eerder met zijn bevindingen voor de dag wilde komen vóór hij tot meer sluitende bewijzen kwam.'

Het bericht van de herontdekking bereikte spoedig de geleerden in de wereld. Gunstige reacties bleven niet uit. De sportieve reactie van de beroemde Dr Fraenger die zijn boeken en arbeid zag achterhaald, luidde:

'Was nun Ihre Radierungen betrifft, so kann ich nur sagen dass ich bei Ihrem ersten Anblick geradezu sprachlos über die stupende Leistung war . . . so steht doch ausser aller Zweifel dass Alexander Friedrich Ihrer Entdeckung gegenüber das Feld zu räumen hat und die Kunstgeschichte kann sich beglückwünschen dass Ihren Bemühungen die Lösung dieses so ausserordentliches schwierigen Problems gelungen ist.'

En dat zegt deze wetenschapsman met voorbijzien van eigen moeizaam verworven en internationaal geprezen inzichten, die jarenlang standhielden.

Ook vanuit Amerika bereikte Van Leusden een aanbeveling van Prof. Carl v. Schneewind van 'The Art Institute of Chicago':

'I feel that the artist (Van Leusden) has found a solution to the problem and I do hope that he will be able to publish the work. Please do not hesitate to mention my name in either case to the publisher.'

Van Leusden wilde de geschiedenis ingaan als de herontdekker van de geheimen van Seghers, doch was bang dat door zijn vondst copieën naar Seghers als echte Seghers zouden kunnen worden verhandeld.

Van Leusden was een uiterst beschaafd mens. Hij had een vast werkschema, waaraan hij zich nauwgezet hield. De laatste jaren van zijn leven zijn voor de kunstenaar heel erg moeilijk geweest. Hij was doof en bijna blind geworden.

Sinds enige tijd bestaat de mogelijkheid om nader kennis te maken met het werk van Willem van Leusden. Er is een lezing met klankbeeld en dia's samengesteld. Door deze lezing wordt de naam van de grote kunstenaar verder uitgedragen. Dat heeft hij zeker verdiend.

Als bijlage geef ik U een belangrijk gedeelte uit een interview, dat Van Leusden mij destijds toestond. Hierin spreekt hij over zijn herontdekking van Seghers' geheime etstechniek. Deze is één van de belangrijkste gebeurtenissen in zijn leven geweest.

Interview met Van Leusden

Y.V.: Wilt U mij Uw belevenissen in verband met de herontdekking van de geheimen van Seghers eens precies vertellen?

Van Leusden: Ja, dat is nogal belangrijk. Seghers was én graficus én schilder. Hij werd in 1598 geboren. Hij heeft een zeer bijzondere techniek voor z'n grafisch werk uitgezocht. Dat is heel buitengewoon, persoonlijk werk. Ik zou Seghers willen vergelijken met Van Gogh van deze tijd. 't Is net zo'n man. Een geweldige kerel eigenlijk van binnen. Helemaal tot en met gespannen. Maar hij werd betrekkelijk weinig gewaardeerd. Zijn meeste etsen zijn als pakpapier gebruikt en verdwenen. Van heel z'n oeuvre is nog maar een klein gedeelte over. Het merendeel hiervan bevindt zich in het prentenkabinet in Amsterdam.

De geleerden hebben hun hoofd over die techniek gebroken. Zonder enig practisch resultaat.

Het is nu een jaar of twintig geleden dat ik plotseling — zo maar ineens — een ingeving kreeg, heel fel. Dàt is het begin, terwijl ik er totaal niet op ingesteld was. Ik was aan het afdrukken. Er was iemand bij me, die keek eens toe hoe ik het deed. We hadden helemaal niet over Seghers gesproken. En inééns is er een aanwijzing. Dat kun je niet verklaren. Het is zo kort geweest, een seconde, misschien nog veel minder. Ik schrok er zó van, dat ik de persoon die naast mij stond, een klap op z'n schouder gaf en zei: 'Ik weet het!'

Toen 's middags na die korte felle aanduiding, waarin eigenlijk het materiaal ook al bij aangegeven werd — 't is onbegrijpelijk eigenlijk — ben ik begonnen. Even het allereerste beginnetje en 't was het. En toen heb ik doorgezet, dat begrijp je. Ik heb ontzettend hard moeten werken om dat te vinden, maar ik heb volgehouden, want ik dacht: 'Ja, dit is het.'

Bovendien was Seghers een man waar ik als jongen een enorme bewondering voor had. Als ik zijn etsen zag, dan dacht ik: 'Ja, daar kom ik ook nooit achter! Ik zal nooit moeite doen om zijn werk te kunnen ontleden.' Heel merkwaardig.

Y.V.: Toch bent U erachter gekomen!

Van Leusden: Ja, toch ben ik erachter gekomen. Maar je begrijpt als je zoiets vindt en je wilt het naar buiten uitdragen, dan zeggen ze: 'Ja, je kunt mooi praten, maar laat eens wat zien.' Dat heb ik onmiddellijk begrepen. In de drie jaar dat ik eraan heb gewerkt, heeft niemand geweten waar ik mee bezig was. Niemand, want ik was wel gewaarschuwd van binnenuit: Doe het alleen. Vertel het aan niemand. Een dergelijk geval is geweest de uitvinder van de lithografie, Senefelder, die in 1796 de belangrijke ontdekking van steentekening deed. Die heeft te vroeg aan iedereen verteld wat hij had ontdekt. Daar heeft hij een onbeschrijfelijke ellende van gehad. Pas tegen het einde van zijn leven is het erkend dat hij de ontdekker was. Zijn hele leven was er eigenlijk kapot mee. Daar heb ik mij voor gehoed. Niemand wist waar ik mee bezig was. Ik heb toen een stuk of twaalf copieën gemaakt naar de etsen van Seghers. Als je even na gaat wat dat zeggen wil een copie maken naar een ets. Dat wil zeggen ieder stippeltje, ieder lijntje precies op zijn plaats zetten. Dat was bij Seghers heel moeilijk, omdat het allemaal prachtige gebroken lijntjes waren. Hij kon in zijn werk niet volstaan met een getrokken lijn. Hij moest een lijn hebben, die op zichzelf geweldig gespannen was. Als het nodig was in zo'n lijn, dat het verbrokkelen moest, dan moest hij dat kunnen doen, begrijp je. Zoals een handschrift kan zijn, waar je in leest hoe hevig zo'n lijn dikwijls bewogen is. Dat wou hij hebben in de ets, maar dat kon je nooit bereiken met de oude techniek. Seghers had die zeer bijzondere werkwijze nodig. Dat kun je je niet anders voorstellen. Toen ik een stuk of zes copieën klaar had, ben ik naar het Prentenkabinet in Amsterdam gegaan; echt voor de aardigheid hoor.

Toen ik mijn portefeuille in het Prentenkabinet had geopend, waren de heren eenvoudig verstomd. Want ja, ik kwam daar met copieën die niet van de originele etsen waren te onderscheiden. Dus je begrijpt wel, ik had ze kunnen verspreiden. Dan was ik schatrijk geweest. Al had ik er maar een stuk of vijf gecopieerd en die op heel oud papier gedrukt, dan was ik schatrijk geweest.

De heren vroegen: 'Mogen wij de originelen die wij hebben, er eens naast leggen?' Ik zei: 'Ja, maar weet U wel, dat ik nooit zo'n ets mee naar huis heb gekregen, want dat vertegenwoordigt een kapitaal. Ik heb foto's laten maken in het Prentenkabinet van die etsen en ik ben vele malen naar het Prentenkabinet geweest, dus daar moet U wel rekening mee houden.'

Toen de originelen naast mijn copieën waren gelegd, was er geen verschil te zien. Toen vroeg de heer Boon: 'Hoe heeft U dat gedaan?' Ik zei: 'Meneer Boon, denkt U nu heus, dat ik U in een klein gesprek zal vertellen hoe ik dat gedaan heb? Daar heb ik jaren aan gewerkt. Nee, dat doe ik niet.' Toen keek hij zo raar op. Dat is natuurlijk een idiote vraag.

Toen zei men mij in het Prentenkabinet: 'U zult ons een genoeg doen, als U eens naar Rotterdam gaat naar de directeur van het Museum Boymans.' Ik zei: 'Nou ja, ik wil er niet mee te koop lopen, maar dat wil ik dan voor die ene keer nog wel doen, want ik ben helemaal niet van plan om het ruchtbaar te maken.'

Daar schrokken ze van. 'Moeten we dan weer ruim drie eeuwen wachten', vroegen ze.

Ik heb er geen moment aan gedacht om het bekend te maken. Maar later, toen kwamen er van alle kanten verzoeken: In hemelsnaam, vertel nou eens hoe je dat hebt gedaan.

Ik zei: 'Nou ja, dan wil ik het ook wel vertellen!' Ik heb toen een boekje geschreven, heel eenvoudig. Het geheim is, dat grote genieën geen ingewikkelde technieken hebben. Die zoeken het directe. Daar kun je altijd een groot kunstenaar aan kennen. Direct hè. Dat is in die techniek ook zo.

Toen ben ik dan naar Rotterdam gegaan. Die directeur heeft in Utrecht onder Prof. Van Gelder gestudeerd. Amsterdam ligt een half uur rijden van Utrecht verwijderd. Die directeur was nog nooit in het Prentenkabinet geweest en had nog nooit de etsen van Seghers gezien. Halfweg bij het doorkijken van mijn copieën — hij sloeg ze om zoals iemand in de Margriet bladert — zegt hij: 'Ja, meneer Van Leusden, ik kan er niet over oordelen, want ik heb nog nooit een ets van Seghers gezien.' Het was alsof ik een steen naar mijn hoofd kreeg. Ik dacht: 'Man, hoe ben jij op deze plaats gekomen?'

Later heb ik daar nog een hele hoop gharrewar over gehad. Dat heb ik hem wel degelijk aan zijn verstand gebracht. Enige tijd later had hij een tentoonstelling van Seghers. Hij dacht: 'God, wat heb ik gezegd?' Dergelijke dingen krijg je altijd als je met zoiets komt. Al die anderen, die hooggeleerde heren, die daaraan hebben gewerkt, die hebben gewoon overgeschreven. Die hebben nooit gevraagd: 'Laat eens zien, laat eens een copie zien.'

Y.V.: Die hebben maar geschreven zonder dat ze iets zagen?

Van Leusden: Ja, dat is natuurlijk dwaasheid. Ik ben er van het begin af aan op gebrand geweest, ik wil het zó hebben, dat iedereen zegt: 'Ja, dat is het.' Daar hebben ze me ook nooit over aangevallen hoor, want ik kreeg geweldige kritieken uit Duitsland. Ook uit Amerika heb ik een geweldige aanmoediging gehad.

Toen is mijn verhaal, waarin ik de geheimen van Seghers uiteenzet, in het Hollands verschenen en kort daarna in het Engels.

De oplossing van de geheimen van Seghers is echt een intermezzo in mijn leven geweest.

't Is merkwaardig, dat ik altijd Seghers in de gaten heb gehad. Als jongen al. Hij heeft altijd mijn werk beïnvloed. In de etsen, die ik na de herontdekking maak, kom ik zonder dat ik het weet, helemaal terecht in zijn denkmanier en in de dingen die hij ook zou hebben gemaakt. Een prachtige techniek. Prachtig!

Y. Visser

Het gebruik van de Hervormde Kerken in Utrecht

Rapport van een onderzoek inzake het huidige gebruik van de oude Utrechtse kerken, alsmede van de recent gebouwde hervormde kerken, door J. H. B. M. Haakman, A. W. Kuipers, H. J. J. Radstake en K. Vos, met een inleiding van Prof. Dr O. J. de Jong. Bij dit onderzoek ging het om de vraag hoe de oude, meest middeleeuwse kerken, thans worden gebruikt. Daar in Utrecht bijna alle oude kerken voor de hervormde eredienst worden gebruikt, werd het onderzoek op deze kerken gericht, waarbij, om een goede vergelijking mogelijk te maken, ook de recent gebouwde hervormde kerken in het onderzoek werden betrokken.

Het bijeengebrachte materiaal kan voor verschillende geïnteresseerden van belang zijn: liturgen (hoofdstukken over plaats van de voorganger, doopbediening en avondmaalsviering), volkskundigen (hoofdstukken over klokluiden, begrafenisgebruiken, plaatsverhuur en scheiding van mannen en vrouwen in de kerk), architecten (gegevens over restauraties) en gemeenteleden. Vooral de laatsten zullen interesse hebben, daar alle oude Utrechtse kerken meer dan eens ter sprake komen.

De omvang van het boek is 126 bladzijden; het is geïllustreerd met 37 foto's.

Te bestellen bij: Instituut voor Liturgiewetenschap,
Nieuwe Kijk in 't Jatstraat 104,
9712 SL Groningen.